

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 93 1972

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Informationsindustri AB, Uppsala 1973

lade utrymmet som en hård press. Däri ligger säkerligen förklaringen till att vissa namn, som man kanske tycker borde ha varit ganska givna, inte har kommit med. Som exempel kan nämnas Olle Hedberg och Östen Sjöstrand i Wittrocks avsnitt. Kanske är förklaringen densamma till den ordknapphet som karakteriserar behandlingen av såväl Selma Lagerlöfs som Lagerkvists ålderdomsverk — för att dra fram ännu ett par exempel ur samma avsnitt. Å andra sidan måste på Wittrocks konto noteras att han har funnit utrymme för en både fin och djupgående analys av Gunnar Ekelöfs sista diktsamlingar.

Ännu hårdare trängd av det stränga kravet på begränsning förefaller Gunnar Svanfeldt att ha varit: han är påfallande sparsam med belysande citat. Sin i och för sig förträffliga redogörelse för Bellmans diktning illustrerar han sålunda inte med en enda hel strof, endast med någon enstaka rad här och där. Ett kapitel som jag har läst med särskilt stor behållning är Philip Houms redogörelse för norsk litteratur efter 1830. Till en del ligger väl orsaken i själva stoffet, men Houm har en ovanlig förmåga att låta detta komma till tals på sina egna villkor — vilket bl. a. innebär att han är frikostig med citat.

Naturligtvis är det en detalj utan betydelse för helheten men det synes mig ändå värt att påpekas, att Johannes Salminen i sitt välvärdade och stimulerande avsnitt om Finlands litteratur har givit plats åt en i all sin korthet träffsäker och givande karakteristik av Tove Janssons författarskap.

*

På ett västtyskt förlag kom förra året ett arbete som i viss utsträckning utgör en parallell till »Nordens litteratur». *Nordische Literaturen im 20. Jahrhundert* heter det, och dess upphovsman — ty här är det fråga om ett enmansföretag — är docenten vid Tübingens universitet Wilhelm Friese, författare även till verk om nordisk barock och om den isländska romanen i våra dagar.

»Nordische Literaturen», i pluralform, är alltså det namn som Friese har givit sin bok. Han gör, med andra ord, inte något försök att betrakta de nordiska ländernas litteratur som en enhet utan nöjer sig med att ta dem var och en för sig, varvid han dock, väl att märka, utelämnar den del av Finlands litteratur som är skriven på finska. Även med denna avskärmning är ju den uppgift han förelagt sig stor och svår tillräckligt. God hjälp har han haft av skandinaviska kolleger — en av dem som avtackas i förordet är Mogens Brøndsted — men det förminskar ju på intet sätt respekten för hans prestation.

Om allt som avhandlas i boken kan Friese givetvis inte ha skaffat sig förstahandskännedom, och ibland irriteras man av karakteristiker och omdömen som förefaller — lindrigt uttryckt — förhastade och näppeligen kan vara grundade på självsyn. Det gäller exempelvis vad som i inledningskapitlet sägs om Strindbergs Giftas och längre fram i boken om Ekelöfs sista dikter — det måste tyvärr rubriceras som direkt missvisande i den mån det över huvud taget säger något. Försyndelser av det slaget förekommer dock ingalunda så ofta att de kan betecknas som typiska för Frieses framställning. I regel gör han intryck av att utmärkt väl veta vad han talar om, och han talar om det på ett enkelt och oaffekterat språk. Vad man från principiell synpunkt kan invända mot hans arbete är i stället att det bitvis röjer en dragning åt kataloghållet och att det är alltför fattigt på illustrerande diktprov. Åtskillig skandinavisk litteratur finns ju trots allt också i tysk översättning!

I gengäld har Friese fått utrymme för många författarnamn som man förgäves söker i »Nordens litteratur». Som ett slags resonerande författarlexikon kommer hans bok förmodligen att få sin viktigaste uppgift.

Gustaf Fredén

Lyrik i tid och otid. Lyrikanalytiska studier tillägnade Gunnar Tideström 7.2.1971. Gleerup Lund 1971.

Akademiska festskrifter tillkommer i allmänhet inom en strängt personlig ram: vänners, kollegers och elevers hyllning till ett vördat festföremål. Från forskningssynpunkt blir de sedan ofta märkligt konturlösa allmänningar, mötesplatser för forskare av olika slag, med olika ämnesområden och inriktningar — om de inte råkar ut för ödet att mer eller mindre glömmas bort. När litteraturvetenskaparna vid institutionen i Uppsala velat hylla sin lärare och kollega Gunnar Tideström på hans 65-årsdag, har utgivarna, Gunilla och Staffan Bergsten, önskat motverka det förströdda och splittrade intryck som festskrifter ofta gör genom en markerad temainriktning, och tema valet har varit tämligen självskrivet: lyrik och lyrikanalytiska studier. På ett lämpligare sätt har man knappast kunnat visa sin tacksamhet mot och uppskattning av Tideströms på lyrik inriktade forskargärning och hans pionjärinsats för en modernare, av anglosachsisk nykritik influerad men tolerant mångsidig diktanalys. Om Tideströms betydelse för den krets unga uppsaliensiska litteraturhistoriker, som på 1940-talet samlades till diktöversättningar i ny anda, och hans engage-

mang i den verksamhet, som ledde till den mångupplagade skriften *Lyrisk tidspegel*, vittnar en av hans kamrater i kretsen, Gunnar Svanfeldt, i några minnesanteckningar som avslutar festskriften.

Nu blir emellertid begreppet *lyrik*, som utgivarna påpekar, mycket generöst uppfattat, och det kan inte hjälpas att intrycket blir lite brogigt de tematiska intentionerna till trots. Men mångsidigheten kan också kännas som en styrka och en stimulans. Genregränserna upprätthålls inte strikt, utan man har gett plats också åt »det lyriska» i mer allmän bemärkelse. Så kan man här läsa uppsatser om så skilda ting som »lyriska» inslag i medeltidens rimkrönikor (Sven-Bertil Jansson) och Elsa Beskows Tomtebobarnen (Pär Bergman). Gunnar Brandell tar i sitt bidrag upp Gösta Berlings saga, där han undersöker hur poesin i sagan förhåller sig till »verkligheten i mer principiell mening», dvs. i stort Selma Lagerlöfs egen tid och den sociala verklighet hon kommit i kontakt med, och Bo Bennich-Björkman har gått till Ett drömspel, vars symbolvärld han dristigt och fyndigt söker framställa som medvetet konstruerad av Strindberg och endast skenbart nyckfull och drömlogisk.

Även metoderna varierar avsevärt, och man observerar snabbt hur föga dessa »lyrikanalytiska studier» är präglade av vad Wellek och Warren en gång kallade för »intrinsic study». De mer eller mindre konstlade gränserna kring litteraturen är sprängda — om de nu någonsin varit ordentligt tillbommade. Brandell tillämpar i sin nyssnämnda studie i Gösta Berlings saga en frapperande konkret sociologisk modell, som inte saknar inslag av modernt homologitänkande. Gunnar Hansson använder sin empiriska metod i en läsundersökning av Edith Södergrans Landskap i solnedgång. Från en inventering av Strindbergs bibliotek redovisar Hans Lindström den store poesiförfattarens lyrikläsning. Där en mer strukturell analysmetod tillämpas, som i Kurt Johannessons utomordentligt stimulerande studie över Bellman och musiken, finner man en avsevärd, historiskt förankrad konkretion, där samspelet mellan litterära, musikaliska och allmänt sociala faktorer välbalanserat studeras.

Den moderna informationsteorins favoritord »kod» tillika med en psykologisk infallsvinkel förekommer i Gunilla Bergstens bidrag, Georg Trakls traumatiska kod, festskriftens kanske mest uppseendeväckande och nästan lite kontroversiella uppsats. Hon läser där övertygande Trakls dunkla bildvärld som ett slags poetiskt alfabet av meddelelsekaraktär, men frågan är hur hon använder ordet kod. I dess egentliga

innebörd av ett kommunikativt regelsystem? Eller som ett chiffer med fixerade betydelse? Räkna hon med de successiva, historiskt och psykologiskt betingade betydelseförskjutningar, som trots allt verkar sannolika i en poesi som Trakls och som gör systemet mer svårfångat?

Ett genrehistoriskt perspektiv anläggs av Lars Gustafsson i en mycket värdefull studie över rolldiktens karaktär och funktioner. Ett bredare idéhistoriskt inslag svarar Ulf Wittrock för genom att gå igenom undergångsmotivets transformationer från Rydberg och Strindberg till Martinson. En mer begränsad motivstudie gäller »det förlorade konungariket» i Harriet Löwenhjelmens diktning, skriven av Elisabeth Stenborg.

Att Gunnar Ekelöfs diktning står Uppsala-forskarna nära märks på det intresse som manifesteras i inte mindre än tre bidrag. Staffan Bergsten illustrerar Ekelöfs lyriska arbetsmetod genom att undersöka den förvandlingsprocess som tre dikter, ursprungligen publicerade i BLM 1939, och deras tematik successivt genomgår i den följande diktningen, Sverker R. Ek behandlar strukturanalytiskt Mölna-elegin, och Bengt Landgren analyserar fint en dikt ur Väggvisare till underjorden.

Den sistnämndes uppsats är ett exempel på en mer renodlad diktanalys i gängse mening. Det gäller i stort också Sven Linnérs bidrag, i vilket han samlar ihop olika trådar i Lagerkvists författarskap utifrån sina marginalanteckningar till en dikt ur *Genius*. Thure Stenström svarar för festskriftens kanske mest originella inslag när han analyserar Robert Lowells dikt *Falling Asleep over the Aeneid* — förutom Gunilla Bergstens Trakl-studie den enda utländska representationen —; det är både en välbehövlig presentation av ett i Sverige föga känt men betydelsefullt författarskap och en insiktsfull och samtidigt lätt kritisk tolkning.

I några avslutande analyser, som alla får sitt särskilda intresse genom att behandla lyrik från det senaste decenniet och där uppsatsförfattarna kunnat få material och uppslag från dikterna själva, fläktar det ganska ordentligt genom öppna dörrar. Per Olov Enquist skriver om Lars Gustafssons Bröderna Wright uppsöker Kitty Hawk. Sven Delblanc studerar en text av Erik Beckman och ser i denne — trots nog så intrikata allusionsuppspåranden och associativa kombinationsmönster — en fullföljare av en exoterisk linje i lyrisk modernism till skillnad mot den symbolistiskt esoteriska. Karin Westman Bergs uppsats om en dikt av Elisabet Hermodsson avtecknar sig liksom de båda föregående mot bakgrund av våra dagars politiska engagemang.

Om man till allt detta lägger Per Erik Wah- lunds ömsinta och roande teckning av 1700- talspekorlisten Sesemans »olyrisk biograf», blir mångsidigheten mitt i all tematisk infalls- vinkling nästan bedövande stor. Trots att den metodiska precisionen i flera bidrag inte är hundraprocentigt finslipad, torde festskriften i sin bredd, vidsyn och materialrikedom ha egen- skaper som i högsta grad bör tilltala festföre- målet själv, likaväl som den bör vara predesti- nerad att länge brukas i skilda forskar- och studiekamrar.

Ingemar Algulin

Den moderne roman og romanforskning i Norden. Innlegg ved den 8. studiekonferense over skandinavisk litteratur 10.-14. aug. 1970, Bergen, red. Harald Noreng. Universitetsforla- get. Bergen, Oslo, Tromsø 1971.

I augusti 1970 höll International Association for Scandinavian Studies sin åttonde konfe- rens över skandinavisk litteratur, närmare be- stämt över temat: den moderna romanen och romanforskningen i Norden. De föredrag som därvid hölls finns nu tillgängliga i bokform och erbjuder en ofta stimulerande och ytterst varierande lektyr. Här är självfallet inte ut- rymme för en rättvisande presentation av de inalles femton bidragen; och eftersom katalog- arior i dylika sammanhang sällan blir njutbara, nöjer jag mig med en allmän karakteristik och några axplock.

Boken sönderfaller i enlighet med konferen- sens tema i två huvudkategorier: de bidrag som består av analyser av skönlitterära texter och de som ger en ofta mera teoretisk orientering om romanforskningens situation i olika länder. Johan Borgens »Jeg» och Lars Gyllenstens »Juvenilia» analyseras av respektive Sven Møl- ler Kristensen och Hans Isaksson som exempel på »den moderna identitetskrisen». Møl- ler-Kristensen visar hur huvudpersonen i Borgens roman, Matias Roos efter förlusten av barn- domens självklara trygghet upplever en jagupp- lösning, hur han strävar att finna en väg i kaos, en väg mellan den totala friheten och för- ändringen å ena sidan och den tillrättalagda accepterade rollen å den andra. Mot Borgens huvudperson som söker sitt jag spelar Isaksson ut »Kain-Gyllenstens» strävan »att bryta ner sin identitet», och han belyser problematiken i »Juvenilia» med en genomgång av Gyllenstens annorstädes deklarerade teorier om personlig- heten och maskspelet.

Under den lösliga rubriken »Tre romaner med mer eller mindre tradisjonell menneske- og miljøtegnings» behandlas ganska summa-

riskt Vesaas »Fuglane» och Laxness' »Det gjen- funne paradiset» och, mera utförligt, William Heinesens »De fortabte spillemaend», där Glyn Jones gör en ytterst uppskattande analys av romanen med tyngdpunkt på dess förening av realistisk epik och mytskapande symbolik. Så när som på vissa pressade namnsymboliska tolkningsförslag och en del odistinkta paralle- ller till musikaliska former utgör Jones' uppsats ett övertygande och givande bidrag till förstå- elsen av denna dubbelbottnade roman.

Mest spännande är kanske problematiken kring »Tre dokumentariske kollektivromaner». I dessa tre bidrag behandlas Väinö Linnas »Okänd soldat» av Annamari Sarajas, Hans Scherfigs »Frydenholm» av Elias Bredsdorff och Per Olof Enquists »Legionärerna» av Sven Linnér. Bredsdorff redogör i sin långa och ini- tierade uppsats (som med sina humoristiska po- änger måste utgjort ett fängslande föredrag) för den dokumentära bakgrunden till ockupa- tionsromanen, av vars gott och väl 150 perso- ner han menar sig ha kunnat identifiera 120. Inte så att Scherfig enbart plockar in verkliga personer till någon sorts collage; det finns alla variationer från enkla namnförvrängningar till den mera komplicerade gestaltningen av huvud- personerna. Så t. ex. urskiljer Bredsdorff i port- rättet av överläraren Torben Magnussen tre verkliga förebilder, bland dem författaren och motståndsmannen Hans Kirk och Scherfig själv. Om huvudpersonerna styckevis må ha verkligt underlag, är de ändå fiktiva skapelser, påpekar Bredsdorff. Men de äger bortom fiktionen ett annat slag av verklighet genom att de gestaltar livsöden som var och en som upplevt ocku- pationstidens Danmark känner igen. De är om man så vill typiska.

Bredsdorff är här inne på ett problem som är centralt i Sarajas analys av Linna, när hon försvarar hans högst individualistiska roman mot kritik för bristande dokumentär sanning: »Att nå en dokumentär och politisk sanning är lättare med en konstnärs individuella intui- tion och åskådning än med hjälp av dokument- collage utan försök till syntes.» (42) Inför ett sådant yttrande skulle Aristoteles förnöjd kun- na konstatera att hans distinktion mellan histo- rieskrivning och dikt alltså äger giltighet, ännu förnöjdare då han får än mera vatten på sin kvarn av Sven Linnér i dennes inträngande analys av sanningsfrågan i Enquists »Legionä- rerna». Med all reverens för Enquists källstu- dier vill Linnér betrakta det dokumentariska »inte som en fråga om fakticitet utan om lit- terär teknik», dvs. den från den klassiska rea- listiska romanen välkända tekniken att genom »precisa sakuppgifter ge ett intryck av faktici- tet» (72). På samma sätt som Scherfig skapar